

ТОВЧ ТАНИЛЦУУЛГА

Шүүх байгуулах тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийн талаар

Хуулийн төслийн ерөнхий агуулга, зохицуулах харилцаа, хуулийн төсөлд тусгасан зарчмын шинжтэй зохицуулалтын талаар:

Улсын Их Хурлаас 2019 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдөр баталсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд нийцүүлэх, үзэл баримтлалд тусгасан бодлогын баримт бичигт тусгасан зорилтыг хэрэгжүүлэх болон Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс ирүүлсэн санал зэргийг үндэслэн Монгол Улсын шүүхийн тухай хуульд заасан шаардлага, шалгууруудыг харгалзан Шүүх байгуулах тухай хуулийн төслийг боловсрууллаа.

Хуулийн төслийн зорилго нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд нийцүүлж шүүхийн шатлалын үндсэн тогтолцоог хөндөхгүйгээр шүүхийн харьяалал, байрших газар, зохион байгуулалтыг өөрчлөх замаар иргэний шүүхэд хандах эрхийн баталгааг хангах, иргэнд үзүүлэх шүүхийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг дээшлүүлэхэд чиглэсэн бүтээмжтэй, үр нөлөөтэй анхан болон давж заалдах шатны шүүх байгуулахад оршино.

Хуулийн төсөлд анхан болон давж заалдах шатны шүүхийг байгуулах дараах зарчмын өөрчлөлтийг тусгав. Үүнд:

1. Аймаг, нийслэлийн Эрүү, Иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүхийг тойргийн зарчмаар өөрчлөн байгуулж, захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн дагнасан тогтолцоог хэвээр хадгалан, тэдгээрийн байршил, нутаг дэвсгэрийн харьяаллыг тусгав.

Ингэснээр хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Шүүх байгуулах тухай хуулиар байгуулсан давж заалдах шатны 26 шүүхийг 13 шүүх болгон өөрчлөн байгуулахаар тусгалаа.

2. Нийслэлийн төвийн 6 дүүргийн анхан шатны шүүхийг тойргийн зарчмаар зохион байгуулж, иргэний хэргийн 2, эрүүгийн хэргийн 2 буюу нийт 4 тойрог болгон, эрүү, иргэний хэргийн дагнасан тогтолцоог хэвээр хадгалж, харин нийслэлийн Налайх, Багануур, Багахангай дүүргийн дагнасан эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх, иргэний хэргийн анхан шатны шүүхийг өөрчлөн зохион байгуулж, Эрүү, Иргэний хэргийн анхан шатны 1 шүүх болгон нэгтгэн өөрчлөхөөр, дүүргийн эрүү, иргэний хэргийн хялбар ажиллагааны анхан шатны нийслэлийн хэмжээнд 1 байхаар тусгав.

3. Аймаг, нийслэл дэх захиргааны хэргийн анхан шатны нийт 22 шүүхийг аймаг дахь Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэрлэсэн хэргийн тоо, ажлын ачаалал илт бага зэргийг харгалзан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтөд нийцүүлэн тойргийн зарчмаар нэгтгэн зохион байгуулж, 11 шүүх болгон байгуулах өөрчлөлтийг тусгалаа.

4. Одоо байгаа 21 аймаг дахь сум дундын анхан шатны иргэний хэргийн анхан шатны 21, эрүүгийн хэргийн анхан шатны 21, нийт 42 шүүхүүдийг зохион байгуулалтын

хувьд нэгтгэж, шүүхийн ажил үүргийн хуваарь, орон тоог оновчтой тогтоох зорилгоор сум дундын анхан шатны 21 шүүх болгон өөрчлөн байгуулахаар тусгав. Ингэснээр 21 аймаг дахь сум дундын анхан шатны 21 шүүх нь тухайн шүүгчийн ачааллыг харгалзан, дотроо шүүн таслах ажлын төрлөөр дагнасан, танхимын зохион байгуулалттай байх асуудал нь Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулиар нээлттэй болно.

Харин одоо байгаа сум дахь сум дундын 8 шүүхийн байршил, нутаг дэвсгэрийн харьяаллыг хэвээр үлдээв.

Тухайн харилцааг урьд нь хууль, эрх зүйн бусад актаар зохицуулж ирсэн байдал:

1993 оны Шүүх байгуулах тухай хууль

1992 онд ардчилсан Монгол Улсын Үндсэн хуулийг баталж, түүнд нийцүүлж холбогдох хууль тогтоомжийг шинэчлэх ажлын хүрээнд 1993 онд баталсан Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулиар шүүхийн тогтолцоог өөрчлөн, шүүхийн бие даасан, шүүгчийн хараат бус байдлын баталгааг бий болгож, түүний эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх үндэс суурийг тавьсан бөгөөд 1993 оны 06 дугаар сарын 14-ний өдөр Шүүх байгуулах тухай хуулийг баталсан.

Энэхүү 1993 оны Шүүх байгуулах тухай хуулиар Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Шүүхийн тухай хуульд заасан шүүхийн тогтолцооны дагуу сумын шүүх 1, сум дундын шүүх 26, дүүргийн шүүх 8 байхаар хуульчилж, дүүргийн шүүхийг 1-8 хүртэл дугаарлаж нэрлэсэн. Харин давж заалдах шатны шүүхийг “аймаг, нийслэлийн шүүх” болгон өөрчилж, аймгийн шүүх 21, нийслэлийн шүүх 1 байхаар хуульчилж байжээ.

Дээрх хууль 2013 оны 04 дүгээр сарын 15-ны өдөр хүртэл хэрэгжсэн.

Захиргааны хэргийн шүүх байгуулах тухай хууль

Түүнчлэн Улсын Их Хурлаас 1998 онд баталсан “Монгол Улсын Эрх зүйн шинэтгэлийн хөтөлбөр”-ийн хүрээнд эрх зүйн шинэтгэлийг гүнзгийрүүлэх зорилгоор Монгол Улсын шүүхийн тухай хууль, Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Захиргааны хэргийн шүүх байгуулах тухай хуулийг 2002 оны 12 дугаар сарын 26-ны өдөр баталж, Монгол Улс захиргааны хэргийн дагнасан шүүхтэй болсон бөгөөд 21 аймаг бүрд аймгийн захиргааны хэргийн шүүх, Улаанбаатар хотод Нийслэлийн захиргааны хэргийн шүүх, нийт 22 захиргааны хэргийн шүүхийг байгуулсан байна. Улмаар 2010 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдөр Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх байгуулах тухай хуулийг баталж, “Захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх” нэртэйгээр байгуулан, Улаанбаатар хотод байршихаар тусгаж, нутаг дэвсгэрийн харьяаллын хувьд Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн бүх нэгжийг харьяалуулсан. Улсын дээд шүүхийг оруулаад нийт 84 шүүх байгуулж байсан байна.

2013 оны Шүүх байгуулах тухай хууль

Шүүх эрх мэдлийн шинэчлэлийг улам гүнзгийрүүлэх үүднээс Шүүхийн тухай багц хууль болох 6 хуулийг 2012 онд баталсан. Үүнийг дагаад Шүүх байгуулах тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг 2013 оны 01 дүгээр сарын 24-ний өдөр баталсан.

Уг хуулийн дагуу Дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх 4, Дүүргийн Иргэний хэргийн анхан шатны шүүх 4, Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүх 20, сум дундын шүүх 29-ийг байгуулж байсан.

Харин аймаг, нийслэлийн давж заалдах шатны шүүхийг иргэний, эрүүгийн болон захиргааны шүүн таслах ажлын төрлөөр дагнан байгуулж, нутаг дэвсгэрийн ойр дөт байдал, шүүхийн ачааллыг харгалзан тус бүр 2-3 аймгийн засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийг харьяалсан эрүүгийн болон иргэний хэргийн давж заалдах шатны шүүх тус бүр 10, захиргааны хэргийн давж заалдах шатны шүүх 1, нийт 21 давж заалдах шатны шүүх байгуулсан. Өөрөөр хэлбэл, Улсын дээд шүүхээс бусад шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулснаараа онцлог байсан байна. Нийт 79 шүүх байгуулж байсан байна.

Дээрх Шүүх байгуулах тухай хуулиудаар шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулсантай холбоотой маргаан Монгол Улсын Үндсэн хууль зөрчсөн талаар Үндсэн хуулийн цэцийн дүгнэлт гарсан.

2015 оны Шүүх байгуулах тухай хууль

Шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулахаар шинэчлэн найруулсан 2013 оны Шүүх байгуулах тухай хуулийн холбогдох заалт Монгол Улсын Үндсэн хууль зөрчсөн үндэслэлээр хүчингүй болж, улмаар 2015 оны 06 дугаар сарын 19-ний өдөр Шүүх байгуулах тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг баталсан. Уг хуулиар 2013 оны Шүүх байгуулах тухай хуулиар шүүхүүдийг дэс дугаараар нэрлэж байсныг өөрчлөн, давж заалдах шатны шүүхүүдийг аймгийн нэрээр, дүүргийн шүүхүүдийг дүүргийн нэрээр нь тус бүр тоочин нэрлэсэн. Энэ нь Үндсэн хуулийн цэцийн “Дүүрэг бүр, аймаг бүр шүүхтэй байх ёстой гэсэн” тайлбарыг тойрч гарах оролдлого байсан байна. Учир нь шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулсан нь нэгдүгээрт шүүгчийн ачааллыг тэнцвэржүүлсэн, хоёрдугаарт дүүргийн шүүх болон давж заалдах шатны шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулах нь шүүхийг хэрэг маргааны төрлөөр дагнуулан байгуулах нөхцөлийг бүрдүүлж байсантай холбоотой байсан байна.

Дээрх 2015 оны Шүүх байгуулах тухай хуулийн холбогдох заалт буюу 1 дүгээр зүйлээр иргэний болон эрүүгийн хэргийн давж заалдах шатны шүүхийг, 2 дугаар зүйлээр дүүргийн иргэний болон эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүх байгуулахдаа нэрийн хувьд “аймгийн” болон “дүүргийн” гэж томъёолсон боловч энэ нь 2-3 аймгийн дунд давж заалдах шатны шүүх 1, 2-3 дүүргийн дунд анхан шатны шүүх 1 байх агуулгыг илэрхийлж байх бөгөөд энэ нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд бэхжүүлсэн засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн харьяаллын зарчмаар зохион байгуулагдах Монгол Улсын шүүхийн үндсэн тогтолцоог үгүйсгэж зөрчсөн байна” гэж үндэслэн Шүүх байгуулах тухай хуулийн холбогдох заалтуудыг түдгэлзүүлсэн бөгөөд энэ дүгнэлтийг Улсын Их Хурал хүлээн зөвшөөрсөн.

2016 оны Шүүх байгуулах тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай хууль

2016 оны 05 дугаар сарын 13-ны өдөр Шүүх байгуулах тухай хуульд өөрчлөлт оруулсан бөгөөд уг өөрчлөлтөөр давж заалдах болон дүүргийн анхан шатны шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулсан зохион байгуулалтыг халж, аймаг бүрд давж заалдах шатны шүүх, дүүрэг болгонд анхан шатны шүүх байхаар хуульчилсан. Мөн Улаанбаатар хот, Орхон, Дархан-Уул аймагт давж заалдах шатны шүүх болон анхан

шатны шүүхүүдийг дагнасан хэлбэрээр байгуулахаар зохицуулснаараа 1993 оны Шүүх байгуулах тухай хуулиас ялгаатай юм. Түүнчлэн анхан шатны шүүхийг иргэний болон эрүүгийн хэргээр нь дагнасан хэлбэрээр зохион байгуулснаараа шүүхийн тоо нэмэгдсэн. Улсын дээд шүүхийг оруулаад нийт 117 шүүхтэй болсон.

Шүүхийг хэрэг маргааны төрлөөр дагнан байгуулах нь шүүгч хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны төрлөөр мэргэших, ингэснээр шүүхийн үйл ажиллагааны үр нөлөө дээшлэх, хүний эрх зөрчигдөхөөс сэргийлэх, шүүхийн шийдвэрийн чанар сайжрах зэрэг олон давуу талтай ч, нөгөө талаас шүүхийнтоо нэмэгдсэнээр төсөв, дэд бүтэц, байр байшингийн хүрэлцээний асуудал, шүүгчийн ачаалал харилцан адилгүй зэрэг сөрөг үр дагавартай байдаг. Иймд шүүн таслах ажиллагааны төрлөөр мэргэшүүлэн дагнуулах асуудлыг танхимын зохион байгуулалтаар шийдвэрлэх нь хамгийн үр дүнтэй хэлбэр гэж олон улсад үздэг байна.

Хуулийн төслийг боловсруулахтай холбогдуулан хууль санаачлагчаас авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ:

-Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс 2022 оны 11 дүгээр сарын 29-ний өдрийн 01/1650, 2023 оны 06 дугаар сарын 14-ний өдрийн 01/1123, 06 дугаар сарын 16-ны өдрийн 01/1156, 08 дугаар сарын 21-ний өдрийн 03/1467 тоот албан бичгүүдээр ирүүлсэн саналыг харгалзан хууль санаачлагчийн хувьд үзэл баримтлалд дурдсан бодлоготой уялдуулан хуулийн төслийг боловсруулав.

-Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2023 оны А/140 дүгээр тушаалаар Шүүх байгуулах тухай хуулийн төсөл боловсруулах Ажлын хэсгийг байгуулсан.

-Улсын Их Хурлын Хууль зүйн байнгын хороо, Улсын дээд шүүх, Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн төлөөллийг оролцуулсан уулзалт зохион байгуулж, Шүүх байгуулах тухай хуулийн төслийг боловсруулахад анхаарах асуудлын талаар санал солилцов.

-Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасан хуульд заасан судалгааг хийж байгааг бөгөөд Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс боловсруулсан Шүүх байгуулах тухай хуулийн төсөлтэй холбогдуулан 566,294,322.0 төгрөгний зардал гарах тооцоо хийгдсэн бөгөөд тус яамнаас боловсруулсан хуулийн төсөлд гарах зардлын тооцоог аргачлалын дагуу хийж байна. Түүнчлэн шүүхийн барилга байгууламжтай холбоотой төслийг төр хувийн хэвшлэлийн түншлэлийн хэлбэрээр хэрэгжүүлэх талаар Улсын Их Хурлын тогтоол боловсруулна.

-Хуулийн төсөлтэй холбогдуулан Шүүх байгуулах тухай хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Хуульчийн эрх зүйн байдлын тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, Өмгөөллийн тухай хуульд өөрчлөлт оруулах тухай, “Прокурорын байгууллагын бүтэц, зохион байгуулалтыг шинэчлэн батлах тухай” Улсын Их Хурлын тогтоолд өөрчлөлт оруулах тухай Улсын Их Хурлын тогтоолын төслийг боловсруулав.

Хуулийн төслийг олон нийтээр хэлэлцүүлсэн дүн:

Тус яамнаас боловсруулсан хувилбарт одоогийн байдлаар Шүүхийн ерөнхий зөвлөл анхан болон давж заалдах шатны шүүхээс санал авахад давж заалдах шатны нийт 26 шүүхийн 64% нь давж заалдах шатны шүүхийг тойргийн зарчмаар байгуулахыг дэмжсэн байна.

Хуулийн төслийг Хууль тогтоомжийн тухай хуульд заасны дагуу холбогдох байгууллагуудаас санал авах, хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, цахим хуудсандаа байршуулж санал авах зэрэг хэлбэрүүдээр олон нийтээр хэлэлцүүлэх ажиллагааг хийж байна. Эдгээр ажиллагааг хийж дууссаны дараа Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлэхээс өмнө хэлэлцүүлгийн үр дүнг энд тодорхой тусгах болно.

Гадаад орны туршлага, бусад судалгаа, шинжилгээний тайлангийн дүгнэлтийн талаар:

-Шүүхийн ерөнхий зөвлөлөөс ирүүлсэн Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн 2021 оны 58 дугаар тогтоолоор баталсан шалгуур үзүүлэлтэд хамаарах өгөгдөлд хийсэн судалгаа, Хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны ачааллын ажлын байрны судалгаа, Шүүгчийн ачаалал тооцох, хэргийн коэффициент тодорхойлох, баталгаажуулах судалгаа 2022 он:

-Нээлттэй Нийгэм Форумын дэмжлэгтэйгээр Хууль эрх зүйн хөгжлийн газраас хийсэн “Шүүхийн тогтолцоо:Тойргийн болон дагнасан шүүх” бодлогын судалгаа 2021 он.

---oO---